

John Rawls princip om lika möjligheter

En kritisk genomgång

Robin Linderborg 870707-6959
C-uppsats i praktisk filosofi
Handledare Dan Egonsson
Lunds universitet

1. Inledning	3
2. Lika möjligheter	3
2.1 Definitioner	5
2.2 Implikationer	6
3. Fair Equality of Opportunity	8
3.1 Härledning och rättfärdigande	9
3.2 Svaghetsinvändningen	13
3.3 Styrkeinvändningen	15
3.4 Meritokratiinvändningen	17
4. Revision	18
4.1 Självförverkligande och autonomi	18
4.2 Slopande av lika möjligheter	20
5. Avslutning	22
6. Referenser	23

1. Inledning

I *En teori om rättvisa* (1971) formulerar John Rawls ett rättviseideal som består av två principer, varav den senare i sin tur består av två delprinciper:

”[1] Each person is to have an equal right to the most extensive total system of equal basic liberties compatible with a similar system of liberty for all.

[2] Social and economic inequalities are to be arranged so that they are both a) to the greatest benefit of the least advantaged, consistent with the just savings principle, and b) attached to offices and positions open to all under conditions of fair equality of opportunity.”¹

Den första principen kallas ”frihetsprincipen”, och den andra principen består av ”differensprincipen” respektive ”principen om lika möjligheter”.² I den här uppsatsen analyserar jag principen om lika möjligheter. Principens hållbarhet är starkt beroende av hur väl den passar ihop med de andra principerna och Rawls tolkning av rättvisa som ett hypotetiskt kontrakt. Idealet om lika möjligheter kommer även att analyseras fristående från Rawls egen princip, för att ge en kort bakgrund till diskussionen om Rawls specifika formulering och behandling av det.

Den tes jag kommer att driva är att individerna i Rawls tänkta ursprungsposition inte skulle acceptera principen om lika möjligheter. Om man godtar tanken att rättvisa ska identifieras med det som väljs i ursprungspositionen blir slutsatsen således att idealet om lika möjligheter inte är en del av rättvisa, och att Rawls teori behöver revideras. Jag kommer, med avstamp i Robert Taylors betoning av det värde Rawls tillmäter självförverkligande, argumentera för att man från Rawls premisser leds till att omfatta ett mer jämlikt samhälle än Rawls själv tänkte sig.

2. Lika möjligheter

Idealet om lika möjligheter är ett samhälleligt ideal; ett ideal som kan utgöra en del av eller en hel rättviseuppfattning. Att det är ett eftertraktat ideal framgår av hur ofta det åberopas i den politiska debatten. Man kan dock ana att det råder delade meningar om vad lika möjligheter

¹ Rawls (1971), s. 266. Principerna formuleras ett antal gånger men Rawls anger på samma sida att detta är ett ”final statement” av dem.

² Jag bortser här ifrån ”sparprincipen” då den inte är relevant för uppsatsen. De svenska översättningarna överensstämmer med Annika Perssons svenska översättning (1999) av Rawls (1971).

egentligen innebär. Man kan börja med att fråga sig *vad* man menar att människor ska ha lika möjligheter till (om man nu anser att det finns någonting som människor ska ha lika möjligheter till). En rad olika svar på frågan är tänkbara; utbildning, sjukvård, rikedom, lycka etc. För att avgränsa diskussionen tänker jag följa Rawls, som talar om ”ämbeten och befattningar”. Jag kommer att återkomma till den frågan och utveckla Rawls begrepp ”primära sociala nyttigheter” och vilka nyttigheter av det slaget som han tänker sig är knutna till ämbeten och befattningar.

En intressant distinktion som har förts fram i sammanhanget är den mellan formellt och substantiellt lika möjligheter. Skillnaden kan illustreras med ett exempel. För att två personer ska ha lika möjligheter att antas till en viss utbildning kräver den formella principen att ansökningsproceduren ska vara opartisk och endast ta hänsyn till de sökandes relevanta egenskaper. Om det rör sig om en läkarutbildning på högskolan kan relevanta egenskaper tänkas vara grundläggande kunskaper i medicin och biologi, medan faktorer som hudfärg, kön eller sexuell läggning rimligtvis inte är relevanta. När ansökningarna ges en skälig bedömning, vem som helst har rätt att söka, och endast relevanta egenskaper hos de sökande tas i beaktande så är kravet på formellt lika möjligheter uppfyllt.³ För att kravet på *substantiellt* lika möjligheter ska vara uppfyllt krävs emellertid någonting annat, nämligen att alla (som sägs ha lika möjligheter) ska ha haft tillgång till de medel som krävs för att skaffa sig de relevanta kvalifikationerna. Det räcker inte att endast se till den punkt då avgörandet sker, vem som vid det tillfället är mest kvalificerad och bör få platsen ifråga. Man behöver även se till exempelvis människors sociala och ekonomiska bakgrund. Tanken är att man ska eliminera de faktorer som avgör människors framgång som de själva inte bör behöva ta konsekvenserna av.⁴ Richard Arneson uttrycker det på följande vis:

“The idea would be that substantive equality of opportunity prevails with respect to some desirable position or ranked order of positions just in case all members of society are eligible to apply for the position, applicants are fairly judged on their merits and the most meritorious are selected, and sufficient opportunity to develop the qualifications needed for successful application is available to all.”⁵

³ Huruvida kravet på att alla ska ha rätt att söka är nödvändigt är jag inte säker på, men syftet är inte här att ge en uttömmande uppräknig av allt som krävs för att kravet på formellt lika möjligheter ska vara uppfyllt. Den grundläggande tanken torde vara tydlig nog.

⁴ Principen om substantiellt lika möjligheter ger inte i sig någon riktlinje om vilka dessa faktorer är. Man kan följaktligen formulera en rad olika substantiella principer om lika möjligheter.

⁵ Uppslagsordet *Equality of Opportunity* från Stanford Encyclopedia of Philosophy, under rubriken *Substantive Equality of Opportunity*. Läst 2008-04-06. Härfter refererat till som SEP.

Citatet är intressant i flera hänseenden. För det första är det tydligt att Arneson behandlar begreppet ”lika möjligheter” endast i förhållande till ”some desirable position or ranked order of positions”, och att han således börjar med att besvara frågan ”lika möjligheter till vad?”. För det andra är det intressant att notera att han endast talar om ”*sufficient* opportunity to develop the qualifications needed”. Detta går att tolka på minst två sätt; antingen som att det är tillräckligt (för att kravet på substantiellt lika möjligheter ska vara uppfyllt) att var och en ges en fastslagen miniminivå av möjligheter att skaffa sig de erforderliga kvalifikationerna, eller som att man i en djupare bemärkelse tar hänsyn till var och ens specifika situation och definierar ”sufficient” som ”den nivå som är jämgod med andras nivå”. Den förra tolkningen tycks alltså kräva endast att ingen har alltför dåliga möjligheter att skaffa sig de relevanta kvalifikationerna, medan den senare kräver att man justerar var och ens möjligheter så att alla i praktiken har jämgoda möjligheter. Jag tycker att den senare tolkningen verkar rimligast.

En tredje sak som är intressant att lägga märke till i citatet är att inget av de fyra krav som ställs upp tycks vara nödvändiga för att alla ska ha substantiellt lika möjligheter att erhålla positionen ifråga. Skulle man inte kunna tänka sig att man slopade dessa krav till förmån för en skälig lottningsprocedur, så att alla i praktiken har lika goda möjligheter att vinna? Man kan även tänka sig andra situationer som kastar tvivel över Arnesons förklaring. För att låna Arnesons eget exempel kan man föreställa sig ett samhälle där två rivaliserande grupper, säg kvinnor och män, ständigt motarbetar och diskriminerar varandra så att de formella kraven ständigt frustreras, men där båda grupperna förfogar över lika jämgoda resurser som ser till att alla samhällsmedlemmar i praktiken har substantiellt lika möjligheter att nå positionen ifråga.⁶ Det är svårt att veta vad man ska säga om dessa exempel utan att man klart definierar ”lika möjligheter”. Därför går jag vidare med att försöka göra just detta.

2.1 Definitioner

Utan att gå in på olika möjliga tolkningar av de två uppfattningarna om lika möjligheter stipulerar jag, i Arnesons anda, följande definitioner:

”Alla personer i grupp X har formellt lika möjligheter att nå position A om och endast om (i) alla har rätt att ansöka till positionen, (ii) allas ansökningar bedöms likvärdigt och (iii) positionen går till den mest kvalificerade personen.”

⁶ SEP

”Alla personer i grupp X har substantiellt lika möjligheter att nå position A om och endast om krav i-iii är uppfyllda och (iii) var och en har givits tillräckligt stöd att skaffa sig de kvalifikationer som behövs för positionen.”

Det kan verka onödigt att bara upprepa det Arneson själv säger i citatet ovan, men i själva verket är det långtifrån tydligt att han godtar den redogörelsen av substantiellt lika möjligheter som han ger där. Han tycks i själva verket betrakta de båda uppfattningarna som fristående från varandra, istället för att inkorporera den formella i den substantiella som jag i min definition föreslår att man gör.

Hur man ska tolka ”tillräckligt stöd” är naturligtvis långtifrån klart, och jag kommer att återkomma till den frågan. Man kan uttrycka det på följande sätt: vilka ojämlikheter ska samhället försöka plana ut och vad är det som därefter ska få avgöra vilka individer som blir framgångsrika i förhållande till specifika positioner? Frågan är var man sätter gränsen mellan det som individen respektive samhället ska vara ansvarig för.

2.2 Implikationer

Innan jag kommer in på huvudämnet för den här uppsatsen, Rawls princip om lika möjligheter, så tänkte jag beröra några aspekter av de två uppfattningar som jag har diskuterat ovan. Arneson använder sig av ett tankeexperiment, som först formulerades av Bernard Williams,⁷ för att illustrera varför blott formellt lika möjligheter ensamt inte är tillfredsställande ur rättvisehänsyn.

“Imagine a society ruled by a hereditary warrior class [...] Reformers bring about a change. From now on, membership in the warrior class will not be drawn exclusively from the wealthy stratum of the society. Warriors will instead be selected on the basis of a competitive examination in military prowess administered to any young adult member of society who seeks admission into this elite class. However, it turns out that only scions of the wealthy stratum pass the exam and become warriors. Everyone in society except the wealthy is poorly nourished, and being well nourished is a prerequisite for developing the military skills needed to succeed on the competitive examination. In this setting advocates for the nonwealthy strata of society might object that none but members of the traditional wealthy elite have a chance to satisfy the eligibility requirements for admission to the warrior class.”⁸

⁷ Williams, Bernard, 1962, "The Idea of Equality," från Peter Laslett och W. G. Runciman (red.), *Philosophy, Politics, and Society*, Series II, London: Basil Blackwell, ss. 110-131

⁸ SEP

Vad ska man säga om exemplet? Precis före det citerade avsnittet skriver Arneson: "The problem with formal equality of opportunity is that it is merely formal". Det är alltså en kritik av formellt lika möjligheter, men utgör exemplet ett problem för denna uppfattning? Rent intuitivt är det två saker jag reagerar över i exemplet; för det första att det överhuvudtaget finns en sådan enorm klassklyfta och för det andra att personer i underklassen inte ens har en reell möjlighet att göra en "klassresa". Att klandra formellt lika möjligheter för *klassklyftan* är orättvist eftersom det antagligen är få personer som anser att formellt lika möjligheter taget för sig självt uttömmar allt vad social rättvisa heter.⁹ Dessutom skulle man i sådana fall kunna rikta samma invändning mot substantiellt lika möjligheter. Även denna uppfattning är förenlig med enorma klassklyftor och misär, så länge som personer i underklassen får "tillräckligt stöd" att göra sig medlemmar av överklassen. Däremot "torde det kännas föga övertygande för de delar av befolkningen som befinner sig på den nedre delen av samhällshierarkin att hävda att de har haft lika möjligheter till framgång som den övre delen.

Arneson tar upp en annan intressant aspekt av den formella uppfattningen om lika möjligheter, nämligen att den tillåter en viss form av diskriminering. Statistisk diskriminering är sådan som baseras på generella drag hos vissa grupper; drag som i viss utsträckning stämmer in på gruppen. Om det alltså är så att individer ur grupp X generellt sett är latare än individer ur andra grupper så verkar det som att detta bör få kunna spela in i bedömningen av ansökningar till socialt fördelaktiga positioner. Detta är fallet på grund av två faktorer: för det första ska positioner fyllas av de mest kvalificerade ansökande; för det andra är en noggrann individuell bedömning i många fall alldeles för omständlig. Bedömningar av ansökningar baseras i praktiken antagligen ofta på generella drag hos de ansökande. Om det alltså är så att x-ingar generellt sett är latare än andra personer så, menar Arneson, är ju detta en relevant egenskap att ta hänsyn till vid tillsättningen, och man kan följaktligen tänka sig att x-ingar i ett samhälle präglad av formellt lika möjligheter utsätts för omfattande diskriminering.¹⁰

Jag är inte säker på att jag håller med Arneson om att detta följer av den formella uppfattningen. Han skriver "... it would be excessively demanding to require that no expense be spared to discover, so far as is possible, which candidate is really most qualified". Men om detta inte sker så är ju inte kravet på formellt lika möjligheter uppfyllt, och det kan alltså inte utgöra en kritik av detta. Man kan dock tolka Arneson annorlunda. Givet att man anser att statistisk diskriminering är av ondo, så kan kritiken, istället för att rikta sig mot hur ett

⁹ Även om de givetvis finns. Den amerikanske ekonomen och konservativa författaren Thomas Sowell tycks förespråka någonting i den stilen med sitt förkastande av "total rättvisa" i *Jakten på total rättvisa* (1999, sv. Övers. 2000)

¹⁰ SEP

samhälle där formellt lika möjligheter är uppfyllt, rikta sig mot vilka enorma resurser som skulle behöva läggas ned på att faktiskt uppfylla det. En tredje tolkning skulle kunna vara att det överhuvudtaget inte är möjligt att uppfylla kravet, men detta kan inte vara vad Arneson menar. Han specificerar ju med orden ”so far as is possible”. Hursomhelst så verkar den andra tolkningen problematisk sett mot bakgrund av den substantiella uppfattningen om lika möjligheter, som ju tycks kräva att ännu större resurser läggs ned på att jämna ut allas lika möjligheter. Man skulle kunna besvara den invändningen genom att påpeka att resurserna i det ena fallet tas från privata aktörer men i det andra fallet från samhället i stort. Jag lämnar dock frågan om den formella uppfattningens förhållande till diskriminering därhän och går vidare till Rawls egen formulering av idealet om lika möjligheter, ”Fair Equality of Opportunity”.

3. Fair Equality of Opportunity

Rawls princip om lika möjligheter, skäligt jämngoda möjligheter (*Fair equality of opportunity*), är en relativt långtgående substantiell princip. Enligt denna princip ska endast naturlig talang och ambition låtas påverka individers utsikter till framgång i det sociala livet. Alla andra faktorer ska elimineras i den meningen att deras påverkan på individers samhällseliga framgång ska göras obefintlig. Rawls omformulerade denna ståndpunkt något i senare texter,¹¹ men jag utgår här ifrån hans ursprungliga inställning som den formuleras i *A Theory of Justice*.

Förutom att människors bakgrund ska göras skäligt jämlik, så att de så att säga har skäligt jämngoda möjligheter att skaffa sig de kvalifikationer som krävs för åtråvärda samhällseliga positioner, så ska själva tillsättningsproceduren även präglas av formellt lika möjligheter. Rawls princip kan alltså ses som tudelad, innehållandes dels en princip om skälig bakgrund och dels en princip om formell tillsättning.¹²

Innan jag går djupare in på hur Rawls söker rättfärdiga sin princip ska jag helt kort nämna begreppet ”primära sociala nyttigheter” som spelar en central roll i *En teori om rättvisa*. Det är i termer av dessa nyttigheter som Rawls definierar de ”sämst ställda” och andra viktiga punkter i sin teori. Nyttigheterna kan för syftet till denna uppsats indirekt sägas utgöra ett svar

¹¹ Rawls, John, *Justice as Fairness: A Restatement* (2001)

¹² Denna uttryckliga distinktion hämtar jag från Arneson (1999), s. 81. Arneson benämner de två delarna ”Fair Background” och ”Careers Open”, där den senare formuleringen uttrycker idén att positioner ”står öppna” för alla sökande.

på frågan: Lika möjligheter till vad? Rent allmänt är dessa nyttigheter sådana som "every rational man is presumed to want".¹³ De ser alltså likadana ut för alla rationella människor, oavsett hur dessa människor skiljer sig åt i andra hänseenden än att de är rationella människor. Rawls ger en uppräknning i generella ordalag av vilka kategorier som hör till de primära sociala nyttigheterna: "rights, liberties, and opportunities, and income and wealth [and] ... a sense of one's own worth".¹⁴ De nyttigheter som regleras av frihetsprincipen, var och ens system av grundläggande friheter, hanteras endast av denna princip och är alltså inte relevanta i diskussionen om var och ens lika möjligheter. Det är således inte så att var och en ska ha lika möjligheter till grundläggande friheter (t.ex. yttrandefrihet); var och en ska *garanteras* sådana friheter, och därefter kan de andra primära sociala nyttigheterna börja diskuteras.

Jag skrev att de primära sociala nyttigheterna endast indirekt är det som behandlas av principen om lika möjligheter. Om man erinrar sig formuleringen av Rawls andra princip så står det klart att det människor ska ha lika möjligheter till är "ämbeten och befattningar", som i sin tur är knutna till "sociala och ekonomiska" fördelar. Jag tolkar Rawls som att det i idealfallet är så att var och en – genom principerna om skälig bakgrund och formell tillsättning – har lika möjligheter till samhällsliga ämbeten och befattningar, och – genom att dessa ämbeten och befattningar medför fördelar i termer av primära sociala nyttigheter – därigenom indirekt har lika möjligheter till dessa nyttigheter.

3.1 Härledning och rättfärdigande

I det följande tänkte jag redogöra för hur Rawls tänker sig att man kan härleda principen ur hans teori och hur den därmed rättfärdigas. Inledningsvis ett citat från Rawls där han ger sin syn på varför principen behövs:

"First, though, I should note that the reasons for requiring open positions are not solely, or even primarily, those of efficiency [...] For it may be possible to improve everyone's situation by assigning certain powers and benefits to positions despite the fact that certain groups are excluded from them [...] But the principle of justice forbids this. It expresses the conviction that if some places were not open on a basis fair to all, those kept out would be right in feeling unjustly treated even though they benefited from the greater efforts of those who were allowed to hold them."¹⁵

¹³ Rawls (1971), s. 54

¹⁴ Rawls (1971), s. 79

¹⁵ Rawls (1971), s. 73

Detta förstår jag som att Rawls inte försöker ge ett rättfärdigande av principen med hänvisning till dess förmåga att i högre utsträckning än annars uppfylla maximinkriteriet (som påbjuder att de sämst ställdas position ska göras så bra som möjligt). Men först några ord om varför rubriken innehåller ordet " härledning".

Rawls teori är kontraktualistisk, vilket innebär att den försöker ge ett rättfärdigande av ett särskilt rättviseideal genom hänvisning till ett samhälleligt kontrakt. Detta kontrakt är rent hypotetiskt. Tanken är att det som en grupp individer i en tänkt "ursprungsposition" (d.v.s. som står i färd med att utforma principer för ett samhälle de själva kommer att ingå i), bakom en "okunnighetens slöja" (d.v.s. att de inte känner till några specifika fakta om vilken social position de själva kommer att tillhöra, vilken hudfärg de har, hur riskbenägna de är o.s.v.) skulle komma fram till, är det som är rättvist. Detta gäller givetvis även principen om lika möjligheter. För att denna ska vara rättfärdigad ska den alltså kunna " härledas" från ursprungspositionen, och skulle alltså ingå i den uppsättning principer som är mest rationell att välja för individerna i den situationen. Det finns naturligtvis mycket att säga om denna uppfattning om rättvisa, men jag nöjer mig med att även påpeka att Rawls menar att det mest rationella är att inta en maximin-strategi, vilket innebär att man söker maximera kvalitén hos de sämsta positionerna i samhället, eftersom man själv riskerar att vara en av dem som hamnar där.

Åter till den konkreta frågan om principen om lika möjligheters rättfärdigande; Rawls tycks hävda tre saker. För det första menar han att det vore rationellt att välja en princip om lika möjligheter i ursprungspositionen. För det andra menar han att detta inte beror på att en sådan princip i högre utsträckning skulle uppfylla maximinkriteriet, även om så faktiskt skulle kunna vara fallet. Istället menar han, för det tredje, att det vore rationellt att välja principen därför att man är mån om att förverkliga sig själv. Citatet ovan fortsätter med följande ord:

"Klagomålen skulle vara berättigade, inte bara för att de klagande var utestängda från vissa yttre belöningar för sin befattning, utan för att de hindrades från att uppleva det självförverkligande som ett kunnigt och hängivet utförande av sociala plikter ger. De skulle berövas en av de främsta formerna av det som har värde för människan."

Det kan redan här sägas att det är långtifrån klart hur man ska förstå Rawls rättfärdigande, vilket gör att diskussionen lätt blir förvirrad.¹⁶

¹⁶ Robert S. Taylor uttrycker det på följande sätt "... what does Rawls original defense of the lexical priority of [fair equality of opportunity] look like? We thus arrive at one of the most puzzling lacunae in all of his work."

Brian Barry har kritiserat Rawls rättfärdigande, som han anser vilar på osäkra empiriska premisser.¹⁷ Rawls tredje påstående, själva rättfärdigandet, vilar närmare bestämt på det som kallas den "aristoteliska principen". Formuleringen av denna princip återfinns långt fram i *En teori om rättvisa* och jag citerar här förklaringen i sin helhet.

"... the Aristotelian Principle runs as follows: other things equal, human beings enjoy the exercise of their realized capacities (their innate or trained abilities), and this enjoyment increases the more the capacity is realized, or the greater its complexity. The intuitive idea here is that human beings take more pleasure in doing something as they become more proficient at it, and of two activities they do equally well, they prefer the one calling on a larger repertoire of more intricate and subtle discriminations."¹⁸

Det tycks mycket riktigt vara så att Rawls rättfärdigande av sin princip om lika möjligheter vilar på detta antagande om människors preferens att "utöva sin förverkligade kapacitet". Jag håller med Barry om att detta är ett högst tvivelaktigt påstående. Att avgöra sanningshalten i det är emellertid inget filosofiskt projekt. Jag skulle dock gissa att denna egenskap stämmer in på en del människor, men för att den ska vara användbar för Rawls krävs det att det är ett generellt faktum om den mänskliga naturen. Men är hänvisningen till "självförverkligande" och "sociala plikter" verkligen nödvändig för Rawls? Det verkar inte orimligt att anta att de exkluderade personerna skulle känna sig orättvist behandlade *även om* de befattningar som de nekas tillträde till inte medförde något självförverkligande eller innebar ett utförande av sociala plikter. Rawls skriver ju själv att klagomålen skulle vara berättigade "inte bara för att de klagande var utestängda från vissa yttre belöningar..." (min kursivering). Den relevanta frågan är huruvida personerna i ursprungspositionen skulle välja en princip om lika möjligheter under förutsättning att frånvaron av en sådan princip (i) skulle gynna de sämst ställda i termer av primära sociala nyttigheter och (ii) inte innebar att de exkluderade personerna gick miste om att förverkliga sig själva. Jag tänker inte driva den frågan vidare, men att det överhuvudtaget är osäkert vilket svaret är tyder på att Rawls rättfärdigande inte nödvändigtvis skulle behöva vila på den aristoteliska principen.

Barry påpekar även att Rawls själv medger att principen om lika möjligheter inte har den lexikaliska prioritering som Rawls själv hävdar att den har i hans teori. Rawls skriver att man kan tänka sig ett samhälle med utbredd ojämlikhet vad gäller människors möjligheter att nå åtråvärda sociala positioner, där det kan finnas skäl att inte jämna ut detta förhållande:

Apart from a single brief discussion [...] he fails to offer *any* justification of this priority rule." Taylor (2004), s. 336.

¹⁷ Barry (1973), kap. 8

¹⁸ Rawls (1971), s. 374

”... it is not enough to argue, as Burke and Hegel appear to, that the whole of society including the least favored benefit from certain restrictions on equality of opportunity. We must also claim that the attempt to eliminate these inequalities would so interfere with the social system and the operations of the economy that in the long run anyway the opportunities of the disadvantaged would be even more limited.”¹⁹

Jag är osäker på vad Rawls menar med ”på lång sikt” och hur Barry tolkar hela förbehållet. Barry kommenterar nämligen det på följande sätt:

”This seems to suggest that the lexicographic priority of the second part of the second principle over the first part is [...] shaky and conditional...”²⁰

Citatet tyder på att Barry uppfattar förbehållet som att principen om lika möjligheter får inskränkas om detta gynnar de sämst ställda i termer av primära sociala nyttigheter i det långa loppet. ”På lång sikt” kan antingen tolkas som ”över flera generationer” eller som ”under en längre period av specifika individers liv”, men jag tror inte att det för tillfället gör någon större skillnad vilken tolkning som är korrekt. Jag förstår inte riktigt hur Barry kan tolka Rawls förbehåll som att kravet på lika möjligheter kan inskränkas till förmån för differensprincipen när Rawls uttryckligen hävdar att detta inte är tillräckligt för en sådan inskränkning. Jag tolkar Rawls som att kravet på lika möjligheter endast får inskränkas när ett tillfälligt genomdrivande av lika möjligheter leder till att det under en längre tidsperiod i lägre utsträckning uppfylls än annars. Detta tycks vara analogt med Rawls inställning om att ”liberty can be restricted only for the sake of liberty itself”.²¹ Barrys kritik tycks därför vara obefogad.²² Jag kan inte låta bli att undra, även om Rawls påstått lexikaliska prioritering inte skulle vara så sträng som han vill få den att framstå som, skulle detta verkligen vara ett problem för teorin? Det verkar bara tyda på att Rawls uttrycker sig slarvigt.

Barry har mer att säga om Rawls rättfärdigande men jag ska nöja mig med att ta upp en sista invändning, som kanske även är den mest intressanta. Barry noterar att Rawls betonar de fördelar som innehavaren av ett åtråvärt ämbete åtnjuter, d.v.s. känslan att utföra en viktig social uppgift och det självförverkligande som följer av ett sådant utförande, eller någonting

¹⁹ Rawls (1971), s. 265

²⁰ Barry (1973), s. 85

²¹ Rawls (1971), s 214. Det är visserligen sant att friheten under speciella omständigheter får inskränkas till förmån för ekonomiskt välstånd (ibid. s. 476), men den grundläggande idén är tillräckligt klar för att analogin ska hålla.

²² Taylor verkar tolka Rawls på samma sätt som jag gör: ”adequate socio-political and material resources must be available before the priority of [fair equality of opportunity] goes into effect, where ‘adequate’ means whatever level is necessary for the liberties associated with [fair equality of opportunity] to be ‘effectively exercised’.” Taylor (2004), s. 342

åt det hållet. Men skulle personerna i ursprungspositionen verkligen lägga någon större vikt vid detta faktum? Rättfärdigandet "... is in terms of the good that holding office does to the office-holder, not the good that the office-holder may do for society."²³ Om man tänker på att det är de talangfulla som i allmänhet kommer att få åtnjuta de fördelar som sådana innehav medför, och att personerna i ursprungspositionen inte känner till sin egen talang, så är det inte klart att man lägger någon större vikt vid dessa fördelar. Var tar hänsynen till de mindre talangfullas behov av självförverkligande vägen? Barry formulerar det ganska elegant:

"... we must surely say that insofar as holding offices of responsibility is fun this is a lucky by-product, not the point of having them. And if self-development is really the point, it is not particularly likely to be maximized (still less maximized) by fair competition for offices. If 'the office makes the man' it should perhaps have a chance to build up otherwise insignificant people. Those with talent will probably do all right anyway."

Man märker att diskussionen blir svår eftersom det är oklart exakt vilket rättfärdigande som Rawls vill ge till principen om lika möjligheter, men med tanke på att Rawls explicit nämner värdet av självförverkligande i sammanhanget, så är Barrys invändning rimlig. Invändningen går att dela upp i två delar. För det första kan man ifrågasätta betoningen av de fördelar som innehavaren av ett åtråvärt ämbete åtnjuter, istället för att betona vilka fördelar som innehavet har för samhället i stort. För det andra kan man påpeka att dessa fördelar endast kommer de talangfulla till godo, personer som antagligen redan har lättare att skaffa sig dessa fördelar jämfört med mindre talangfulla personer.

Jag har i det här avsnittet diskuterat Rawls försök att rättfärdiga principen om lika möjligheter, eller annorlunda uttryckt, hans försök att härleda principen från sin grundläggande tanke om ett hypotetiskt samhällskontrakt. Jag går nu över till några andra svårigheter med principen, som Richard Arneson har fört fram.

3.2 Svaghetsinvändningen

Den första av Arnesons invändning kritiserar *svagheten* hos Rawls princip, det vill säga att den inte tar tillräcklig hänsyn till diskriminerande faktorer. Rawls princip låter ju både naturlig talang och ambition få avgöra människors relativa framgång i det sociala livet, men han säger ingenting om de faktorer som kan *påverka* människors ambitioner (jag behandlar frågan om talang senare). Sådana faktorer kan ha diskriminerande effekter. Ett exempel på

²³ Barry (1973), s. 86

sådan ambitionspåverkande socialisering, som Arneson nämner, är den som äger rum i samhällen där män uppmuntras att ”göra karriär” medan kvinnor uppmanas att hålla sig hemma och sköta husliga uppgifter. Även om män och kvinnor har lika möjligheter i alla aspekter förutom denna så kan man ändå tycka att någonting står snett till. I och med att kvinnors ambitioner att göra sig framgångsrika i det sociala livet inte uppmuntras i lika hög grad som män har de ju inte lika möjligheter som män att faktiskt göra detta.

Arneson nämner en möjlig revidering av Rawls princip som går ut på att man helt utesluter omnämmandet av ambition i uppräknigen av faktorer som ska tillåtas påverka människors utsikter till framgång. Han menar dock att detta inte är tillfredsställande eftersom det skulle innebära att ” ... two persons with equal native talent, one lazy, one hardworking, should have the same prospects for competitive success”. Han går vidare med ett annat exempel som är tänkt att visa att det är rimligt att låta ambition påverka människors utsikter till framgång: Man kan tänka sig två individer med samma naturliga talang som växer upp i varsin familj med olika religiösa föreställningar. Den ena religionen förespråkar en form av lättja, eller som Arneson formulerar det, ” ... laid-back gratefulness for God’s gifts”, medan den andra förespråkar flitigt arbete. Om dessa två individer då kommer att åtnjuta olika stor framgång så, menar Arneson, tycks inte detta utgöra något problem i termer av rättvisa. Även här är jag osäker på om jag delar Arnesons ståndpunkt. På vilket sätt skiljer sig religionsexemplet från exemplet med kvinnor som uppmuntras att stanna hemma och inte göra karriär? Som jag tolkar det senare exemplet så är det så att kvinnorna i allmänhet inte *vill* göra karriär, åtminstone inte i lika hög grad som männen. Och problemet var att de kanske skulle ha velat det i högre utsträckning om de inte blivit uppmuntrade att stanna hemma. Men samma mekanism äger ju rum i religionsexemplet!²⁴ Kvinnoexemplet tjänar till att visa att man inte bör hållas *helt* ansvarig för ens ambition, och religionsexemplet tjänar till att visa att man i *viss* mån kan hållas ansvarig för ens ambition utan att detta är orättvist, och Arneson drar följaktligen slutsatsen att Rawls princip behöver revideras så att den kräver:

”(a) that any two persons with the same talent and the same ambition should have the same prospects of competitive success and in addition (b) that the education and socialization processes that influence the formation of individual ambitions are unmarred by bigotry and unfairness.”

²⁴ Man skulle kunna hävda att det som sker i kvinnoexemplet är värre eftersom det är de diskriminerande (männen) som åtnjuter fördelarna av diskrimineringen, medan detta inte är fallet i religionsexemplet. Detta ser jag dock högst som en gradskillnad; den principiella skillnaden som Arneson betonar saknar jag förståelse för.

Lite senare i artikeln specificerar Arneson vad han menar med det andra kravet.²⁵ Felaktig diskriminering är diskriminering som grundas på fientliga attityder till andra grupper, eller som har som konsekvens att vissa grupper lider av den: "Discrimination that neither expresses hostile attitudes nor causes significant harm to anyone should be regarded as morally permissible, other things being equal". Men varför frågan om fientliga attityder någon roll i det här fallet? Att kvinnornas ambition påverkas av socialiseringsprocesser som grundas på fördomar, och att den ena individen i religionsexemplet påverkas av socialiseringsprocesser som grundas på religiösa föreställningar har ju ingen betydelse för det faktum att de bådas ambitioner påverkas på ett sätt som är till nackdel för dem. Det duger inte att hänvisa till att den religiöse personens position är självvald, eftersom detta även gäller för kvinnorna. Jag lämnar frågan med att konstatera att det inte är helt uppenbart att alternativet som går ut på att eliminera ambition på samma sätt som andra faktorer (hudfärg, kön o.s.v.) bör förkastas.

3.3 Styrkeinvändningen

Om Arnesons första invändning kan sammanfattas som att Rawls princip är för svag så kan hans andra invändning sammanfattas som att principen är för stark.²⁶ Han tar upp ett kärnfullt exempel som kan få sammanfatta invändningen:

"One sign that Fair Equality overreaches is that it not only forbids Christian heterosexuals, the vast majority of a society, from excluding gays from the vast bulk of desirable employment opportunities, but also and equally forbids a few gays who want to form a communal workplace from establishing a single business in which all employees are gay."²⁷

Anledningen till att det första fallet är förkastligt medan det andra är acceptabelt framgår om man påminner sig Arnesons uppfattning om felaktig diskriminering. Det är två relevanta faktorer som särskiljer de båda fallen; i det första fallet grundas diskrimineringen på fientliga attityder till en specifik folkgrupp samt medför betydelsefulla nackdelar för denna grupp. I det andra fallet grundas diskrimineringen inte på någon särskild negativ attityd gentemot andra grupper, utan snarare på en vilja att sluta sig samman med människor som liknar en själv, och eftersom gruppen är så pass liten så medför inte detta några betydelsefulla nackdelar för andra grupper.

²⁵ Arneson (1999), s. 86. Se även Arneson (2006) där han mer utförligt behandlar frågan om diskriminering.

²⁶ Artikeln är inte tydligt upplagd med invändningarna i tur och ordning, men att Arneson själv accepterar denna sammanfattning framgår av sista sidan i artikeln.

²⁷ Arneson (1999), s. 88

Jag är mer positivt inställd till påståendet att betydelsefulla nackdelar är den moraliskt relevanta skillnaden mellan de två fallen av diskriminering än jag är till betonandet av fientliga attityders relevans. Är det verkligen så att kristen-heterosexuell-diskriminering gentemot homosexuella verkligen grundas på fientliga attityder gentemot de senare? Och även om det faktiskt är så i många fall, är det så av *nödvändighet*, så att kristen-heterosexuell-diskriminering gentemot homosexuella alltid är av ondo? Kan man inte tänka sig att de kristna i exemplet snarare hyser en varm känsla av medmänsklighet gentemot de homosexuella och med sin diskriminering syftar till att få dessa att ”välja den smala vägen”? Eller rentav att de kristnas diskriminering sker på samma grund som de homosexuellas; av en vilja att sluta sig samman med människor som liknar en själv, utan att någon fientlig attityd gentemot andra grupper föreligger? Jag är skeptisk till fientlighetskriteriet för diskriminering. Det tycks vara överflödigt.

Även om jag är mer positivt inställd till fokuseringen på nackdelar för de diskriminerade så tycks även detta vara öppet för en del kritik. Kan man inte föreställa sig att, trots att den diskriminerande gruppen är väldigt liten, så känner sig människor kränkta av att inte få ingå i deras sammanslutning (som ju är en offentlig sammanslutning, exempelvis en arbetsplats)? Eller att, trots att det icke-homosexuella *kollektivet* inte lider av diskrimineringen, så lider ändå enskilda individer ur detta kollektiv av diskrimineringen? Ett exempel på en sådan situation skulle vara en liten stad där arbetstillfällena är små. I den staden råkar det vara så att det mest framgångsrika och högst bemannade företaget drivs av homosexuella som endast anställer homosexuella. I ett sådant fall skulle man kunna tänka sig att icke-homosexuella i staden påläggs betydelsefulla nackdelar. Men, detta kanske är att missförstå Arnesons poäng. Kanske skulle även denna form av diskriminering, av en minoritet som homosexuella gentemot andra grupper, bedömas vara felaktig om den faktiskt ledde till att de icke-homosexuella pålades betydande nackdelar. Det är antagligen rimligast att se Arnesons exempel som just ett exempel, och dra slutsatsen att även grupper som historiskt sett har varit utsatta för grov diskriminering måste bedömas efter samma kriterier som andra grupper vad gäller diskriminering. Att de homosexuella i exemplet inte ägnar sig åt felaktig diskriminering beror då helt enkelt på att deras särbehandling inte innebär några betydande nackdelar för andra grupper.

Sammanfattningsvis går alltså styrkeinvändningen ut på att de former av diskriminering som Rawls princip fördömer och accepterar inte sammanfaller med vad som verkligen är felaktig respektive acceptabel diskriminering.

3.4 Meritokratiinvändningen

Arnesons sista invändning liknar till viss del hans första. Den går ut på att Rawls princip är meritokratisk, trots Rawls försäkran om att så inte är fallet.²⁸

”Rawls disagrees with meritocracy insofar as the [sic!] denies that mere possession of talent and development of talent into excellence per se merit good fortune. He agrees insofar as he holds that the fulfilment of the Difference Principle should be constrained by the condition that positions of advantage should be given to the most qualified (Careers Open) and that opportunities to become qualified should be shifted so that the equally natively talented have the same prospects for any post, provided they equally seek it (Fair Background).”²⁹

Tanken är alltså att Rawls princip i praktiken skulle leda till ett delvis meritokratiskt samhälle. Eftersom principen om lika möjligheter har lexikaliskt företräde framför differensprincipen så är det acceptabelt, ja påbjudet, att alla resurser i första hand läggs på att se till att lika möjligheter för alla med samma naturliga talang och ambition föreligger. En störande aspekt av detta framträder då man föreställer sig ett samhälle med en grupp otalangfulla människor som har det väldigt dåligt, en medelklass och en överklass där människor från överklassen har något bättre möjligheter till framgång än människor från medelklassen. Enligt Rawls lexikaliska prioritering bör alla resurser läggas på att jämna ut förhållandet vad gäller lika möjligheter mellan medelklassen och överklassen, för att *därefter* omfördela samhällets resurser så att de sämst ställda får det så bra som möjligt.³⁰ Trots att Rawls förnekar att talangfulla individer förtjänar de fördelar som kan vinnas genom deras talang, så innebär hans strikta prioritering av lika möjligheter framför differensprincipen att de talangfulla faktiskt systematiskt får åtnjuta fördelar som de mindre talangfulla inte får.

Arneson ifrågasätter inte bara Rawls prioritering av lika möjligheter framför differensprincipen (eller någon annan princip som ser till de sämst ställda) utan ifrågasätter principen om lika möjligheter i sig. Rawls nämnde ju själv möjligheten att ett samhälle kan vara strikt uppdelat i kaster, och alltså frustrera principen om lika möjligheter, men ändå uppfylla differensprincipen. Detta vore ju ändå orättvist mot de personer som befann sig bland de sämst ställda, eftersom de inte har någon möjlighet att ta sig därifrån; inga klassresor är möjliga. Detta visar att en tillfredsställande rättviseteori inte bara måste behandla frågan om hur ojämlikheter kan tillåtas, och hur olika socio-ekonomiska grupper ska förhålla sig till

²⁸ ”In particular, I shall try to show further on (§ 17) that this principle is not subject to the objection that it leads to a meritocratic society.” Rawls (1971), s. 73

²⁹ Arneson (1999), s. 85

³⁰ Ibid. s. 82

varandra, utan också *vilka* individer som ska ingå i dessa grupper. Det är någonting intuitivt motbjudande med ett samhälle som uppfyller differensprincipen men godtyckligt placerar människor i den sämst ställda gruppen, exempelvis på basis av sexuell läggning eller hudfärg. Men, menar Arneson, detta visar bara att differensprincipen tagen ensam inte är en tillfredsställande rättvis princip. Den behöver kompletteras, men inte nödvändigtvis med en princip om lika möjligheter. Utan att gå djupare in på det antyder Arneson att hans egen uppfattning om felaktig diskriminering kan göra jobbet lika bra, eller bättre.³¹

Men hur vore det om man försökte rättfärdiga principen om lika möjligheter genom att hänvisa till dess förmåga att maximera de sämst ställdas villkor, det vill säga se till så att differensprincipen uppfylls under sådana omständigheter där det minimala är maximerat?³² Det verkar kanske rimligt att anta att, om man lät de mest talangfulla och ambitiösa individerna få dra nytta av sina färdigheter och kombinerade detta med en generös omfördelning till de sämst ställda, så skulle detta gynna de sämst ställda. Arneson påpekar dock att försvararen av det tänkta kastsamhället som uppfyllde differensprincipen kan ge exakt samma försvar av sitt samhälle, nämligen att det samhällets inrättning är det mest effektiva sättet att uppfylla differensprincipen på. Ett sådant försvar av principen om lika möjligheter tycks alltså rättfärdigas av en tveksam empirisk förutsättning, nämligen att ett samhälle präglad av lika möjligheter i Rawls mening är mer effektivt vad gäller att maximera de sämst ställdas välfärd än samhällen som saknar detta.

4. Revision

Rawls princip om lika möjligheter tycks alltså vara behäftad med allvarliga problem. Jag ska gå igenom två olika sätt som Rawls skulle kunna revidera sin teori på. Det första sättet, att försöka rekonstruera ett försvar som tar avstamp i Rawls betoning av autonomi, kommer att analyseras men förkastas. Istället kommer jag att hävda att Rawls teori klarar sig helt utan principen om lika möjligheter till förmån för en annan princip som syftar till att motverka diskriminering.

4.1 Självförverkligande och autonomi

³¹ Ibid. s. 91-93

³² Rawls tycks inte vilja rättfärdiga principen på detta sätt, men han ger i flera passager uttryck för att principen om lika möjligheter faktiskt skulle få denna önskvärda effekt. Jfr. Barry (1973), s. 83.

Robert S. Taylor har i artikeln *Self-Realization and the Priority of Fair Equality of Opportunity* försvarat den lexikaliska prioritering som Rawls ger sin princip om lika möjligheter genom att knyta den till autonomibegreppet såsom detta framträder i Rawls teori. Att ge upp denna lexikaliska prioritering skulle ju innebära att lika möjligheter upprätthölls endast när detta stöds av differensprincipen, och lika möjligheter skulle då helt förlora sin ställning som en fristående princip (den skulle kunna ersättas av vilken princip som helst som uppfyller differensprincipen). Därför kan Taylors försvar ses, inte bara som ett försvar av den lexikaliska prioriteringen, utan som ett försvar av principen i sig inom Rawls teori. Det bör påpekas att Taylor inte utger sig för att visa att Rawls i själva verket hade ett utarbetat försvar av principen om lika möjligheter och dess lexikaliska prioritering. Han menar att Rawls själv med tiden kom att tvivla på principen, men att man med hjälp av andra delar av Rawls teori kan konstruera ett konsistent försvar.³³

”So, one orthodox Rawlsian way to justify the lexical priority of FEO over the Difference Principle (and therefore the lexical priority of fair opportunity to achieve office and position over income and wealth) is to justify the lexical priority of the *interest* that FEO supports over the consumption interests supported by the Difference Principle.”³⁴

Detta “intresse” identifierar han omedelbart som “the realization of self that the holding of offices and positions makes possible”. Han går vidare med att argumentera för varför detta självförverkligande har ett sådant högt värde i förhållande till andra nyttigheter, och åberopar den aristoteliska principen som Rawls formulerar den i *En teori om rättvisa*.

Med stöd av den aristoteliska principen hävdar Taylor att självförverkligande är av långt större vikt än en ökning av de nyttigheter som behandlas av differensprincipen. Detta beror på att en ökning av de senare nyttigheterna över en viss gräns inte ger någon högre tillfredsställelse, medan utövandet av de sociala plikter som är kopplade till ämbeten och befattningar är unika medel till att förverkliga oss själva. Av just denna anledning kan ökad ”konsumtion” (som Taylor kallar en ökning av de nyttigheter som är knutna till differensprincipen) inte ersätta utövandet av dessa sociala plikter.³⁵ Utövandet av dessa plikter sker bäst genom de ämbeten och befattningar som Rawls talar om, eftersom ”the offices and

³³ Angående Rawls tvivel citerar Taylor ett stycke som Rawls skrev i början på 90-talet, som avslutas med orden: ”How to specify and weight the opportunity principle is a matter of great difficulty and some such alternatives may well be better.” Taylor (2004), s. 335

³⁴ Ibid. s. 337

³⁵ Ibid. s. 338-39

positions associated with them require a major and usually dominant commitment of time and energy and act as the primary sources of livelihood for those who hold them.”³⁶

Innebär då inte detta att Rawls förbinder sig till en substantiell uppfattning om det goda livet, frågar sig Taylor. Detta vore problematiskt eftersom Rawls är noggrann med att betona att en teori om rättvisa inte får förutsätta någonting sådant. De primära sociala nyttigheterna tilläts fungera som värdemätare endast eftersom dessa är sådana nyttigheter som varje rationell människa vill ha. I sitt svar kommer Taylor in på begreppet autonomi.

”One possible response is that just as reasonableness (i.e. our capacity for a sense of justice) and rationality (i.e. our capacity for a conception of the good) are facets of our autonomy, of our independence from natural and social contingency, so is self-realization.”³⁷

Mot bakgrund av den vikt Rawls lägger på vår autonomi menar Taylor att han har lyckats konstruera ett konsistent försvar av principen om lika möjligheter hos Rawls. Hur man ska tolka begreppet autonomi hos Rawls, och hur Taylor själv tolkar det, är inte helt lätt att förstå. Lyckligtvis spelar detta ingen större roll för mitt syfte. Det viktiga i sammanhanget är att nyttigheten självförverkligande är av långt större värde än andra, materiella, nyttigheter. För argumentets skull kan vi anta att Taylors betoning på självförverkligandets koppling till autonomi räddar Rawls från invändningen att han förutsätter en substantiell uppfattning om det goda livet. Min invändning är väldigt enkel, och följer den linje jag har varit inne på innan. Om självförverkligandet är av sådan vikt, varför ska då endast de med de erforderliga talangerna få ta del av den? Taylors resonemang öppnar emellertid upp för en radikalt annorlunda slutsats, och därmed kommer vi in på mitt förslag om hur man bör revidera Rawls teori.

4.2 Slopande av lika möjligheter

Om den ovannämnda kritiken av principen om lika möjligheter är befogad så innebär det att individerna i ursprungspositionen inte skulle välja principen. Givet Rawls antagande om att det mest rationella i ursprungspositionen är att inta en maximin-strategi, vad skulle då individerna egentligen bestämma sig för? Utgångspunkten är att de accepterar frihets- och differensprincipen. Om vi accepterar Taylors tolkning om att nyttigheten självförverkligande har långt större värde för individer än sådana nyttigheter som inkomst så leder detta oss till några intressanta slutsatser. För det första tycks man inte kunna rättfärdiga några större

³⁶ Ibid. s. 341

³⁷ Ibid. s. 343

ojämlikheter vad gäller ”the realization of self which comes from a skillful and devoted exercise of social duties”.³⁸ med hänvisning till att dessa ojämlikheter medför att de sämst ställda får det bättre i termer av exempelvis inkomst. Så snart man har nått en viss minimnivå av materiellt välstånd så har en ökning av detta välstånd litet värde i jämförelse med det självförverkligande som är kopplat till utövandet av sociala plikter.

Dessa sociala plikter är medel till självförverkligande eftersom individen känner att det han eller hon gör är av (stor) betydelse för hur väl samhället fungerar, och de positioner som är knutna till dessa plikter är rimligtvis sådana som medför både makt och ansvar. Om allt detta är riktigt så leder det enligt mig inte alls till att individerna i ursprungspositionen skulle godta en sådan samhällelig hierarki som Rawls verkar tänka sig, med stora ojämlikheter i maktutövning och ansvarstagande, kompletterat med en princip om lika möjligheter till olika positioner i hierarkin. Istället tycks det mest rationella i ursprungspositionen vara att välja ett samhälle med en *decentraliserad* maktstruktur, där var och en tar lika stor del i det samhälleliga beslutsfattandet och ansvarstagandet. Anledningen till detta borde stå klar vid det här laget; om självförverkligande har det stora värde som man kan utläsa från Rawls teori, och om det bästa medlet till detta självförverkligande är att ta aktiv del i det offentliga livet och känna att man faktiskt påverkar, så vore ju det mest rationella vara att välja sådana principer som garanterar att man faktiskt får ta del i detta ansvarstagande och beslutsfattande. Hur detta skulle gå till i detalj finns det inte utrymme till att diskutera här, men jag föreställer mig att detta skulle kräva demokrati inte bara i den traditionella politiska sfären utan även inom den ekonomiska, ett överförande av den centrala makten till regionalt plan så långt detta är möjligt, att mandaten till beslutsrelaterade befattningar är återkallbara, roterande scheman som ser till att alla tar lika stor del i maktutövandet o.s.v. Här finns antagligen mycket att hämta inom det frihetligt socialistiska idéarbetet.

Denna slutsats väcker omedelbart en rad nya frågor: Hur förhåller man sig till individer som inte vill eller kan ta del i maktutövandet på det sätt som krävs för att de ska kunna förverkliga sig själva? Är detta en rimlig uppfattning om vad självförverkligande egentligen innebär, och finns det fler sätt varpå man kan uppnå detta självförverkligande? Skulle denna maktstruktur göra produktiviteten lidande till den grad att den materiella miniminivån inte kan upprätthållas? Jag tänker inte gå in på dessa frågor här, men om mitt argument för en decentralisering av makten är riktigt så innebär det mycket arbete kvarstår att göra för att rekonstruera Rawls teori på ett hållbart sätt.

³⁸ Rawls (1971), s. 73

5. Avslutning

Jag har redogjort för hur Rawls tänker sig att en rimlig rättviseteori måste innefatta en antidiskrimineringsprincip i form av lika möjligheter. Jag har gått igenom en del av den kritik som har riktats mot denna ståndpunkt och, mer specifikt, kritik mot hur Rawls inkorporerar principen i sin egen teori. Kritiken har visat sig vara delvis defekt, men tycks ändå utgöra ett stort problem för Rawls princip om lika möjligheter. Ett stort problem är enligt mig hans godtyckliga gynnande av naturlig talang och ambition, i den meningen att talangfulla och ambitiösa personer har större utsikt till framgång i samhället än personer som saknar dessa egenskaper. Rent intuitivt skulle man möjligen vilja försvara en sådan ojämlikhet med hänvisning till förtjänst, men som vi har sett så förkastar Rawls (rätteligen) tanken att man förtjänar sådana egenskaper.

Jag tror att kärnan i Rawls teori kan överleva denna kritik, men då måste principen om lika möjligheter slopas. Arneson föreslår själv att man ska låta differensprincipen, eller någon liknande princip som ser till de sämst ställdas situation, få större utrymme och komplettera detta med en passande antidiskrimineringsprincip. Jag drog emellertid en annorlunda slutsats, som verkar passa bra med det värde Rawls tillmäter nyttigheten självförverkligande. Denna slutsats innebär att individerna i ursprungspositionen skulle välja sådana principer som medför en decentralisering av makten och inflytandet i samhället, istället för en princip om att makten och inflytandet kan vara ojämlikt fördelad så länge som alla har lika möjligheter att klättra i hierarkin.

Jag tror, även om jag inte har argumenterat för det här, att själva idén om lika möjligheter är svår att förena med en sant egalitär rättviseteori. En sådan teori bör enligt min mening inte lägga någon (större) vikt vid förtjänst, vilket idén om lika möjligheter i dess rimligaste varianter tycks förutsätta i sin uppdelning mellan de välfärdspåverkande faktorer som samhället bör eliminera (genom att inte låta dem påverka individers välfärd) och de välfärdspåverkande faktorer som individen själv sägs vara ansvarig för och förtjäna.^{39,40}

³⁹ Denna reflektion riktas inte i första hand mot Rawls princip, utan mot idealet om lika möjligheter i allmänhet. Kanske är det ett misstag att förutsätta att det finns en koppling mellan ansvar och förtjänst, men jag *tror* att varje plausibel teori om förtjänst måste innehålla en sådan koppling.

⁴⁰ Tack till Dan Egonsson som i egenskap av handledare har uppmärksammat mig på ett flertal problem med tidigare utkast av uppsatsen, Eric Brandstedt som tagit sig tid att läsa igenom och kommentera uppsatsen, samt Alexander Åkesson för givande diskussioner kring ämnet.

6. Referenser

Böcker

- Rawls, John, *En teori om rättvisa* (1971), sv. övers. 1996, Bokförlaget Daidalos AB, Uddevalla
- Barry, Brian, *The Liberal Theory of Justice – A critical examination of the principal doctrines in A Theory of Justice by John Rawls* (1973), Clarendon Press, Oxford

Artiklar

- Arneson, Richard J., *Against Rawlsian Equality of Opportunity* (1999), från *Philosophical Studies*, vol. 93, s. 77-112
- Arneson, Richard J., *What Is Wrongful Discrimination* (2006), från *San Diego Law Review*, vol. 43, s. 775-807
- Taylor, Robert S., *Self-Realization and the Priority of Fair Equality of Opportunity* från *Journal of Moral Philosophy* (2004; 1)

Internetkällor

- Uppslagsordet *Equality of Opportunity* från Stanford Encyclopedia of Philosophy. Läst 2008-04-06
- Uppslagsordet *Desert* från Stanford Encyclopedia of Philosophy. Läst 2008-04-06